

УДК 343.3

В. Я. Ільницький**ОПЕРАТИВНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ
(ч. 1 ст. 156 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

Розглянуто деякі проблемні питання оперативного документування вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, а також питання комплексного використання сил та засобів оперативно-розшукової діяльності у процесі такого документування.

Встановлено, що законодавством вказаний злочин класифікується як злочин середньої тяжкості. Це суттєво обмежує в процесі оперативного документування застосовувати такий інструмент оперативно-розшукової діяльності, як оперативно-розшукові заходи, а використовуються лише заходи оперативного (ініціативного) пошуку, що значно ускладнює процес оперативного документування.

Ключові слова: розбещення неповнолітніх, заходи оперативного (ініціативного) пошуку, оперативно-розшукова справа, візуальне спостереження за місцем.

Постановка проблеми. Одним з необхідних показників рівня цивілізації суспільства виступає рівень захищеності прав і законних інтересів неповнолітніх, нормальний психофізичний і моральний розвиток яких є необхідною передумовою прогресу соціуму. І саме держава гарантує дотримання прав і законних інтересів неповнолітніх.

Протягом тривалого часу тема злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх залишалася закритою і лише останнім часом їй стали приділяти увагу. Такий вид злочинів несе загрозу не тільки для здоров'я неповнолітніх та їх психічного розвитку, а й для функціонування держави та існування нації в цілому. Крім того, ці злочини впливають на рівень кримінальної обстановки в країні, на збільшення фактів девіантної поведінки серед підлітків, а так само на фізичний і психологічний стан неповнолітніх, зростання насильства і проституції, широке поширення сексуальної реклами і порнографічних матеріалів, в яких використані діти.

Стан дослідження. Проблемам протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи і статевої недоторканності неповнолітніх присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема Ю. В. Александрова, О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, Л. П. Брич, В. О. Глушкова, А. І. Долгової, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, А. П. Закалюки, А. Ф. Зелінського, О. Г. Колба, М. Й. Коржанського, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, В. Я. Тація, В. П. Тихого, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна. На нормативно-правовому рівні доцільність такого дослідження прослідковується, виходячи з положень Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року [1], Концепції реалізації державної

© Ільницький В. Я., 2015

політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [2], Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [3].

Окремі аспекти оперативно-розшукової діяльності щодо виявлення та припинення розбещення неповнолітніх розглядали у своїх наукових працях Ю. В. Александров, А. А. Андреев, О. М. Джужа, А. Ю. Журавльов, А. П. Дяченко, Н. П. Боднар.

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що процес оперативного документування розбещення неповнолітніх у комплексі наявних сил і засобів оперативно-розшукової діяльності та у світі нового відомчого врегулювання оперативно-розшукової діяльності у зв'язку із набранням чинності Кримінального процесуального кодексу України є малодослідженим, що вкотре підтверджує актуальність обраного нами напряму наукового дослідження.

Метою статті є розгляд деяких проблемних питань оперативного документування вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Виклад основного матеріалу. Розпусні дії щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можуть полягати у:

а) інтелектуальному розбещенні (відверто сексуальні розмови чи дії, поради сексуального характеру, показ порнографічних зображень, журналів, фото- та відеопродукції тощо);

б) фізичному розбещенні (навчання статевих збочень, імітація статевого акту, схилення або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, задоволення винним статевої пристрасті природним та неприродним шляхом у присутності неповнолітнього, збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту без вчинення статевого акту шляхом збудження її статевих органів, торкання її чи своїх статевих органів, оголення власних статевих органів тощо);

в) інтелектуально-фізичному розбещенні (сексуальні розмови чи дії, поради сексуального характеру, показ порнографічних зображень, журналів, фото- та відеопродукції поєднуються із навчанням статевих збочень, імітацією статевого акту, схиленням або примушуванням потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, збудженням їх статевих органів, торканням їх чи своїх статевих органів, оголенням статевих органів або задоволенням статевої потреби чи пристрасті в природних та неприродних формах у присутності неповнолітнього).

Варто звернути увагу, що такі злочини найчастіше вчиняються щодо дітей так званої групи ризику:

- дітей-сиріт – дітей, в яких померли чи загинули батьки;
- дітей, які позбавлені батьківського піклування, – тих, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських

прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинутих дітей, батьки яких невідомі, дітей, від яких відмовилися батьки;

- безпритульних дітей – тих, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання, або дітей, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальну поведінкудорослих у сім'ї, дітей, котрих вигнали з дому батьки;

- бездоглядних дітей – тих, які мають визначене місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці більшу частина дня, а іноді й вночі в результаті неспроможності батьків або опікунів (родичів, бабусь, дідусів) матеріально забезпечувати їх або через наявність психічних захворювань у батьків, байдужого ставлення останніх до виховання дітей;

- дітей вулиці – тих, для яких вулиця стала постійним місцем перебування: дітей, які не спілкуються зі своїми сім'ями, живуть у тимчасових помешканнях або не мають взагалі постійного житла, першочерговими потребами яких є фізіологічне виживання і пошук житла (безпритульні діти); дітей, які підтримують контакт із сім'єю, але через перенаселення житла, експлуатацію та різні види насильства проводять більшу частину дня, а іноді й ночі на вулиці (бездоглядні діти); дітей – вихованців будинків-інтернатів та притулків, які з різних причин втекли з них і перебувають на вулиці (дітей, які перебувають під опікою держави);

- дітей в конфлікті із законом – тих, котрі вчинили або підозрюються у вчиненні дій, за які передбачено кримінальну або адміністративну відповідальність;

- малолітніх осіб, тобто тих, яким не виповнилося 14 років, які є найбільш вразливими, оскільки, здебільшого, мають безпорадний стан, зумовлений фізичною та психічною безпорадністю. Такі особи, як правило, не можуть чинити фізичний опір дорослій людині, їм бракує знань і життєвого досвіду, щоб правильно сприйняти ситуацію, знайти адекватне рішення. Вони довірливі, наївні, не мають навіть найменших шансів перемогти у фізичному або психічному протистоянні з повнолітньою особою [4].

Оскільки розпусні дії щодо особи, яка не досягла 16-річного віку, характеризуються цинічністю та аморальністю дій винних осіб, принижують честь і гідність потерпілої особи, призводять до глибоких душевних травм, штовхають її до аморального способу життя, органи внутрішніх справ, і в першу чергу підрозділи карного розшуку,

кримінальної міліції у справах дітей, у чіткій взаємодії зі слідчими, працівниками інших служб ОВС, використовуючи наявні оперативно-розшукові сили і засоби, зобов'язані їм запобігати і припинити їх шляхом своєчасного отримання достовірної оперативно-розшукової інформації про факти вчинення таких злочинів та осіб, які їх вчинили, усунення або нейтралізації причин та умов, що їм сприяють, виявлення неповнолітніх, які відповідно до їх поведінки або сукупності особистісних характеристик можуть з найбільшою вірогідністю стати жертвами цих злочинів, а також забезпечення їх особистої безпеки.

Під час здійснення оперативно-розшукових заходів щодо запобігання та припинення таких злочинів, документування злочинної діяльності винних осіб важливо звертати увагу на своєчасне виявлення ознак сексуального, психологічного чи фізичного насильства. Такими ознаками можуть бути: синці на очах, губах, щоках, вухах, стегнах, сідницях; сліди від укусів; замкнутість, страх або навпаки демонстрація повної відсутності страху; уникнення контактів з ровесниками; боязнь чоловіків, конкретних людей; прагнення дитини приховати травми та обставини їх отримання (носіння нею одягу, що не відповідає сезону); знання термінології та жаргону, зазвичай не властивих дітям відповідного віку; схильність до бродяжництва; депресивні розлади; спроби самогубства; насильство стосовно тварин чи інших живих істот; дитяча або підліткова проституція; вчинення сексуальних злочинів.

Розбещення неповнолітніх може відбуватися як за їхньою згодою, так і із застосуванням до них фізичної сили з метою примушення до вчинення певних дій сексуального характеру. Потерпілими від зазначеного злочину можуть бути особи як чоловічої, так і жіночої статі, яким не виповнилося 16 років. Для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення такого правопорушення немає значення, чи досягла потерпіла особа статевої зрілості.

Варто зауважити, що оскільки розбещення неповнолітніх, виходячи з положень ст. 12 та ч. 1 ст. 156 Кримінального кодексу України, відноситься до злочинів середньої тяжкості [5], це унеможливає застосування у процесі оперативного документування такого інструмента оперативно-розшукової діяльності, як оперативно-розшукові заходи. А використання лише заходів оперативного (ініціативного) пошуку значно ускладнює процес оперативного документування.

З огляду на те, що в наш час переважна більшість заяв та повідомлень про злочини щодо розбещення неповнолітніх одразу вносятся до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), процес документування здійснюється в межах кримінального провадження у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, у т. ч. негласних.

Оперативне документування можливо проводити як в ході оперативно-розшукової діяльності без заведення оперативно-розшукової справи (далі – ОРС), так і під час оперативної розробки в межах

ОРС. Різниця між ними полягає в можливості застосування сил, засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності.

Отже, розглянемо можливості оперативного документування розбещення неповнолітніх.

Як правило, ОРС заводять з метою оперативної розробки з попередження тяжких і особливо тяжких злочинів. Закон не забороняє заводити ОРС на злочини іншої тяжкості, оскільки відповідно до відомчого нормативно-правового врегулювання в ОРС накопичуються та систематизуються матеріали, що утворилися під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, прийняття управлінських та організаційних рішень, а також з метою контролю та прокурорського нагляду за додержанням законності. Крім того, відомчі нормативно-правові акти дозволяють проводити заходи, передбачені оперативним (ініціативним) пошуком, і до заведення ОРС.

Оскільки розбещення неповнолітніх відноситься до злочинів середньої тяжкості (ч. 1 ст. 156 КК України), то дозвіл на оперативну розробку таких осіб у межах ОРС отримати малоімовірно.

Слід зауважити, що отримана інформація, зокрема від негласних джерел, оформляється рапортом. Після реєстрації рапорту в режимно-секретному органі та надання відповідних вказівок у формі резолюцій керівництва органу внутрішніх справ оперативник визначається із засобами і силами оперативно-розшукової діяльності. А тому без заведення ОРС, але за наявності достовірної перевіреної інформації про факти вчинення дій, спрямованих на розбещення неповнолітнього, співробітник органу внутрішніх справ може застосовувати такі заходи оперативного (ініціативного) пошуку: інформаційно-аналітичне прогнозування; розвідувальне опитування; профілактично-пошуковий захід (відпрацювання району); оперативну установку (власними силами); оперативне ототожнення осіб, причетних до розпусних дій; особистий пошук та оперативний огляд місця вчинення розпусних дій; отримання довідково-аналітичної інформації.

Матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть бути використані як приводи і підстави для початку досудового розслідування та отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні [6]. У процесі оперативного документування доцільно застосовувати візуальне спостереження за місцем вчинення розпусних дій (школа, парк, спортмайданчик тощо), за невстановленими особами (зв'язками, фігурантами) до їх встановлення, які знаходяться або перебувають у вказаних місцях; за матеріальними об'єктами (предметами, знаряддями злочинів тощо), що знаходяться у публічно доступному місці і за якими можна здійснювати безперешкодний візуальний контроль. Таке візуальне спостереження проводиться за рішенням уповноваженої службової особи правоохоронного органу. Під час проведення зазначеного заходу необхідно використовувати технічні засоби – побутову і спеціальну апаратуру

фотографування та відеозапису, оптичні прилади (біноклі, зорові труби, прилади нічного спостереження) та ін. Співробітник органу внутрішніх справ може заздалегідь зареєструвати у відділі режиму секретності та документального забезпечення територіального підрозділу ОВС матеріальний носій інформації (присвоюється та наноситься інвентарний номер), на який будуть записуватися дані. Технічний засіб запису інформації згідно з рапортом можна отримати в тимчасове користування в оперативно-технічному підрозділі органу внутрішніх справ. Така діяльність співробітника міліції регламентована законом, а саме пунктами 11 (проводити фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення), 12 (проводити аудіо-, відео-, фотофіксацію як допоміжний засіб попередження протиправних дій та розкриття правопорушень) статті 11 закону України «Про міліцію» [7].

Для встановлення фактів та обставин, пов'язаних із вчиненням розпусних дій щодо осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, вивчення способу життя, збору інформації про підозрювану особу та її зв'язки доцільно проводити оперативну установку.

У процесі проведення оперативними працівниками особистого пошуку та оперативного огляду можна виявити, попередити, припинити розпусні дії щодо зазначених осіб, встановити очевидців і свідків злочину, з'ясувати обставини та інші фактичні дані, які можуть бути використані під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Важливим напрямком запобігання вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16-річного віку, є здійснення профілактично-пошукових заходів, спрямованих на викриття причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, виявлення і постановку на профілактичні обліки всіх можливих суб'єктів таких злочинів: осіб, які мають психічні та статеві розлади, ведуть аморальний спосіб життя, перебувають на обліках шкідливих диспансерів, зловживають спиртними напоями, раніше судимих за статеві злочини.

Найкращим результатом реалізації підтвердженої оперативної інформації вважається затримання особи під час вчинення розпусних дій. При цьому особливу увагу необхідно приділити убезпеченню неповнолітньої особи та блокуванню місця з метою затримання «розпусника». Затримання особи, вилучення в неї матеріальних носіїв інформації (журнали порнографічного характеру, алкогольні напої тощо), які підтверджують розпусність вчинюваних нею дій, свідчить про наявність інтелектуальної складової кримінально-протиправної діяльності.

У разі виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 156 КК України, співробітники органів внутрішніх справ зобов'язані невідкладно направити до органу досудового розслідування зібрані матеріали разом із зареєстрованим рапортом, в яких зафіксовано фактичні

дані про протиправні діяння у вигляді розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16 років, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, для проведення досудового розслідування. У разі відкриття кримінального провадження проведення будь-яких заходів оперативно-розшукової діяльності припиняється за дорученням слідчого і за наявності відповідних документів проводяться слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.

Висновки. Розбещення неповнолітніх відноситься до злочинів середньої тяжкості, отже застосування засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності щодо оперативного документування зазначеної протиправної діяльності є законодавчо обмеженим. Для припинення такої кримінально протиправної діяльності вкрай важливим є комплексне застосування заходів оперативного (ініціативного) пошуку, що визначені відомчими нормативно-правовими актами у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Список використаних джерел: 1. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : закон України від 5 берез. 2009 р. № 1065-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 29. – Ст. 395. 2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листоп. 2011 р. № 1209-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 93. – Ст. 3389. 3. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : указ Президента України від 24 трав. 2011 р. № 597/2011 // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 99. 4. Ясеновська М. Дії в інтересах дітей групи ризику: опис цільової групи та загальна характеристика системи [Електронний ресурс] / Марія Ясеновська // Дії на захист дітей груп ризику: досвід Польщі, Німеччини та України : [результати проекту] / [упоряд. вид., експерти та консультанти: Ольга Саломатова, Костянтин Реуцький, Олексій Лазаренко, Олександр Войтенко, Сергій Буров]. – [Б.м. : б.в., 2010]. – С. 4–12. – Режим доступу: <http://edu.helsinki.org.ua/files/docs/1288078958.pdf>. 5. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 6. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. 7. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.

Надійшла до редколегії 09.04.2015

Ильницький В. Я. Оперативное документирование развращения несовершеннолетних (ч. 1 ст. 156 Уголовного кодекса Украины)

Рассмотрены некоторые проблемные вопросы оперативного документирования совершения развратных действий в отношении лица, не достигшего шестнадцатилетнего возраста, а также вопросы комплексного использования сил

и средств оперативно-розыскной деятельности в процессе такого документирования.

Установлено, что законодательством данное преступление классифицируется как преступление средней тяжести. Это существенно ограничивает в процессе оперативного документирования применять такой инструмент оперативно-розыскной деятельности, как оперативно-розыскные мероприятия, а используются лишь мероприятия оперативного (инициативного) поиска, что значительно усложняет процесс оперативного документирования.

Ключевые слова: развращение несовершеннолетних, мероприятия оперативного (инициативного) поиска, оперативно-розыскное дело, визуальное наблюдение за местом.

Ilnytsky V. Y. Operational documentation of sexual abuse (Ch. 1 of Art. 156 of the Criminal Code of Ukraine)

The level of protection of the rights and legitimate interests of minors, their normal psycho-physical and moral development is a prerequisite for the development of society. The state should guarantee the rights and legitimate interests of minors.

For a long time the topic of crimes against sexual freedom and sexual inviolability of minors remained closed and only recently scholars started to pay attention to it. This type of crime is a threat to the health of minors, their mental development, and therefore the state functioning and existence of the nation as a whole. In addition, these crimes affect the level of the criminal situation in the country, the growth of deviant behavior among adolescents, as well as the physical and psychological health of juveniles, growth violence and prostitution, wide spreading of sexual advertising and pornographic materials in which children are used.

Analyzing of researches author comes to the conclusion that the process of operational documentation of minors sexual abuse together with available forces and means of operational activities and in the light of the new institutional settlement of operational activities in connection with the entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine is unexplored, which once again confirms the relevance of the chosen direction of the research. The aim of the research is to examine some issues of committing sexual abuse against a person who has not attained the age of sixteen operational documentation.

The article considers the complex usage of forces and means of operational activities in the operational documentation of committing a sexual abuse against person who has not attained the age of sixteen. For the long period of time sexual offenses against minors remained closed, only recently scholars started to pay attention to it. It has been established that above mentioned offenses are classified as crimes of medium gravity. It is impossible to apply to the process of investigating other operational activities except the operational measures of searching, that complicates the process of operational documentation. For termination of criminal activity it is extremely important to apply the complex of operational means of searching that are foreseen by regulatory acts in the field of operational activities.

Keywords: sexual abuse of minors, operational measures of searching, operatively-search case, visual observation of the place.

